

Rozsdálódó történelem

(Milan Kundera Tréfa)

*Az irodalmi művekben olyan a politika,
mint a pisztolylovás hangverseny közben,
közönséges dolog,de mindenki felfigyel rá.*

(Stendhal)

Az egész csak tréfa volt.(!)

(Laár András)

Politikai irodalom? Vagy politikus írás? Vagy politikának és irodalomnak a közép-európai elegye? Nehéz válaszolni az ilyen regényre irányuló kérdésekre. S miért most kell erről írni, amikor „post festam” vagyunk? Nem elégséges magyarázat - bár kétségtelenül igaz volna - ha Kundera újbóli megjelentetésével védekeznénk. (A Tréfát magyarul először 1968-ban adták ki.) De van itt valami más is - s ez a minőség.

Hogy miért több és jobb a Tréfa, mint a hasonló időszakról szóló művek? Tréfásan úgy válaszolhatnánk, ahogy Koutecky a főhős gyűlölt rokona, aki a festészet megítéléséhez (melyhez nem értett) egyetlen szempontot használt: „ennek a képnek távlata van”. Ennek a regénynek távlata van.

Kundera elbeszéléstechnikája nem zsugorodik le a tárgyalt korszak történéseire - ahogy ez a hasonló témájú magyar regények esetében szinte elkerülhetetlen. A szerzőt mintha nem is a történet érdekelné, hanem annak utóélete és értékelése. Önmagával vitatkozva írja le: „Szóval a történeteknek, azon kívül, hogy megtörténtek, hogy vannak, lehet-e mondanivalójuk is?” Ludvik Jahn főiskolai kicsapása - egy ártatlan tréfa miatt - s életének generál pauzába kerülése a történet. A szünet ez esetben nem zenekari partitúrából olvasandó - mert hosszúsága a szereplő számára nincs jelezve. (Kizökök az idő...)

Kundera túlfutattja történetét annak cselekvési idején, s így a történet utóélete bizarr játékká válik. A bosszú, a megtorlás, a visszavágás a második történet, s e megfogalmazásban - utóélet és második történet - ugyanazt jelenti. S az elégtétel nem azért nem sikerül, mert a terv kivitelezhetetlen, hanem mert a történetekből nincs átjárás, s ahogy két pillanatot, úgy a történet két idejét sem nevezhetjük azonosnak.

Nem kizárólag a tréfák ártatlanságával-ártalmasságával kerülünk szembe jóllehet ezzel is, mint inkább azzal a körülménnyel, hogy a tréfák nem önmagukban léteznek. Más oldalról a történetek visszavonhatatlanságával. Kunderánál a történet maga a tréfa és fordítva, a tréfa maga a történet, s mivel ezek megítélése nem minden esetben kedvünkre való, ezért a következmények

kiszámíthatatlanok. „...akkor megértettem, hogy reménytelen dolog megpróbálni visszavonni, amikor én magam egész életemmel együtt egy sokkal átfogóbb (számomra áttekinthetetlen) és teljesen visszavonhatatlan tréfába bonyolódtam bele.” Czeslaw Milosz fogalmaz úgy, „ hogy a közép-európai gondolkodásmódban sokkal nagyobb szerep jut az iróniának, annak köszönhetően, hogy kizökkent a történelem.” Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a szerző egy olyan nemzeti irodalommal a háta mögött írja meg regényét, melyre a régió minden más nemzeténél inkább jellemző az irónia, elég ha csak Svejkre gondolunk, aki - ismét Miloszt idézve - az egész térségben megtalálható.

Az irónia, mint mondani szokás túlélési stratégia, Kunderánál viszont lényeges különbség az említett irodalmi hagyománnyal szemben, hogy ez a látásmód, szemléletmód immár nem folytonos, a történet előrehaladtával egyre kevésbé fenntartható, bár a cím a mű egészére kiterjeszti, sugallja az irónia uralmát.

Jól érzékelhető az írói eljárásnak az a módja, mely igényében túllép az „egyszer volt történetek elbeszélésének” elvárásain. Voltaképpen a történet mindig tart, ezért következhetnek egymásra, s ezért önkényes minden feldarabolás. A következhetnek okokat és következményeket hordoz magában, cbből következően azt, hogy nem állhatnak önmagukban.

Kundera jól él a cselekedetek, a vélekedések viszonylagosságával, nem léteznek abszolútumok, távol tudja magát a didaktikusságtól. A történet(ek) egymás ellen vétő szereplői ítéletet mondanak ki - ezt hiszik - egymás felett, holott nagyon is körülhatárolható érdekeknek engedelmeskedve döntenek, ítélkeznek. Ez a problematika végighúzódik a regényen, a sérelmek „visszaszolgáltatásának” jogossága-érvényét veszítése kettősségében. „A dolgok máképpen érnek véget, mint ahogy elgondoltuk őket - sovány felismerés, de ez van.”

Milan Kundera : Tréfa , Európa , 1989 Fordította : Rubin Péter

Bod Péter